

סוגיה נו: השלמת תענית בשבת

**

רקע

למדנו שאין מתענים בשבת ויום טוב לא תעניות ציבור ולא תעניות יחיד אלא תענית חלום בלבד. סוגייתנו עוסקת בדין תענית ביום ששי, האם משלימים אותה עד צאת הכוכבים?

מקורות

- א. יח: "וכמה היא התחלה... הלכה מתענה ומשלים"
 ב. עירובין מ:מא: "ואמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן בר בי רב... מתענין ומשלימין"
 ג. תוס' עירובין מא: ד"ה והלכתא רא"ש תענית סי' כה
 ריטב"א עירובין מאי: ד"ה הלכה מתענה ומשלים
 ראבי"ה סי' תתנח, "אמר רב חסדא... מתפלל ענינו כדפרישית לעיל"
 ד. שו"ע סי' תקעב סע' א-ב ומשנה ברורה
 סי' תקסב סע' ג-ד ומשנה ברורה [בעיקר סקי"ט]
 סי' רמט סע' ג-ד ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק כ-כג]

ריטב"א עירובין מא: ד"ה הלכה מתענה ומשלים

הלכה מתענה ומשלים. נראה כי ר"י ז"ל סובר דה"פ שאם רצה מתענה ומשלים אבל אם רוצה לאכול הרשות בידו וזו מצוה מן המוכרח כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, שהרי העידו על ר"י ז"ל שפעם אחת אירע עשרה בטבת בערב שבת ולקח ביצה מגולגלת מבעוד יום וגמעה ולא רצה להשלים נראה שהוא מפרש כמו שכתבנו, וכן כתב ה"ר יעקב הארלאני ז"ל, ופשטא דשמעתין לא משמע כן.

וכתב הראב"ד ז"ל שלא אמרו להתענות ולהשלים אלא שלא לאכול קודם שקיעת החמה אבל משתקע החמה מתוספת שבת הוא וכבר קדש היום וכיון שכן אם רצה לאכול אוכל שכיון שנכנס לתחום שבת שוב אינו רשאי להתענות וכבר אמרו שאסור להתענות בשבת לשעות, ולכך נהגו העם בתענית אסתר כשהוא בא בערב שבת שאוכלין מיד עם יציאתן מבית הכנסת ואע"פ שלא חשכה, ודעת רבותי שהמתענה בע"ש בין תענית קבוע בין תענית של רשות, אין עושין נפילת אפים במנחה גם אין אומרים בו וידויין בצבור אלא שאומרים תפלת תענית בלבד, אבל יחיד המתפלל מנחה קודם זמן התוספת אם רצה נופל על אפיו ומתודה.

ר א ב י " ה ח " ג ס י מ ן ת ת נ ח

אמר רב חסדא כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמייה תענית. פירוש לעלות לו למנין יום שלם, שזהו סתם תענית למקבל עליו תענית. והני מילי אם קיבל להתענות אי נמי עשרה בטבת ושבעה עשר בתמוז וצום גדליה, אבל עשרת ימי תשובה ותענית חלום צערא בעלמא קיבל עליה, דהא פריך עליה תלמודא מדתנן אנשי משמר מתעניין ולא משלימין ומשני התם לצעורי נפשיהו בעלמא, והכי נמי משני אהך דרבי אלעזר [ברבי צדוק]. וכך שמעתי מעידים על זקיני רבי אליעזר ברבי נתן שלא היה מתענה בעשרת ימי תשובה עד שקיעת החמה, אלא אחרי יציאתו מבית הכנסת <היה> אוכל מיד. ואף על גב דפסקינן לקמן בסוף פרק שני מתענה ומשלים גבי תשעה באב שחל להיות בערב שבת <ואמרינן בירושלמי> דתענית רבי זעירא בשם רב הונא אפילו יחיד שגזר תענית על עצמו בערב שבת מתענה ומשלים, ומייתי עובדא עלה רב ביבי הוי יתיב קומי רבי ייסא בעי מי(ח)לף מינה (א)הך עובדא אמר נימטי לביתיה ציבחר אמר ליה רמשא הוא אמר ליה משלימין כרבי יוסי, נראין הדברים שדוקא שגזר על עצמו תענית שקיבל בפירוש, וסתם תענית יום שלם, ומחמירין עלה, כדאמרינן בשמעתין לקמן אמר רב כהנא יחיד שקיבל עליו תענית אסור בנעילת סנדל (ו)חיישינן שמא תענית ציבור קיבל עליו, דמחמירין מספיקא, אבל בתעניות אחרות לא. ואין רגילות לקבלם בתפלה לעשרת ימי תשובה וכן תענית חלום. ואפילו הכי מתפלל ענינו, כדפרישית לעיל.

הסבר הסוגיה

"אמר רבי מאיר אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין [בחנוכה ובפורים תעניות ציבור שהתחילו להתענות לפני המועד] מודה היה שאין משלימין וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת".
[משנה טו:]
"אמר רב יהודה אמר רב זו דברי רבי מאיר שאמר משום רבן (שמעון בן) גמליאל אבל חכמים אומרים מתענה ומשלים דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכה מתענה ומשלים".
[גמ' יח:]

רבן גמליאל סובר שאין משלימים תענית בחנוכה ובפורים, ואין משלימים תענית בליל שבת אלא מפסיקים את התענית לפני כניסת השבת. חכמים חולקים ולדעתם משלימים את התענית בשבת.

ניתן להבין את מחלוקת התנאים באחת משתי דרכים:

א. הם נחלקו בהלכות שבת. כולי עלמא מודים שאסור להתענות בשבת, הם נחלקו האם תענית בכניסת השבת כלולה באיסור תענית בשבת. רבן גמליאל סובר שכן, שהרי הוא נכנס לשבת כשהוא מעונה. חכמים סוברים שאיסור תענית בשבת נאמר רק כשמתענה כל השבת, אבל אין איסור להתענות שעה קלה בתחילת השבת.

ב. הם נחלקו בהלכות תענית. רב חסדא [יב.] אומר, ש"כל תענית שלא שקעה עליו השמש לא שמייה תענית". חכמים סוברים שגם בשבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים [הרבה ראשונים מפרשים "שקיעת החמה" סוף שקיעה שהוא צאת הכוכבים]. רבן גמליאל סובר שכניסת השבת מגדירה יום חדש אפילו לפני צאת הכוכבים, ולכן מותר לאכול לאחר כניסת השבת.

מגמ' בעירובין [מא.] משמע שרבי עקיבא אכל לפני כניסת השבת כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. משמע כדרך הראשונה, שלפי הדרך השניה מותר לאכול רק אחר כניסת השבת.

הגמ' פוסקת כחכמים שמתענה ומשלים, נחלקו הראשונים בהבנת הפסק: הראבי"ה [ח"ג סי' תתנח] מפרש שהגמ' פוסקת שחייבים להשלים עד צאת הכוכבים. הריטב"א [עירובין מא: ד"ה הלכה מתענה ומשלים] מפרש שהגמ' פוסקת שאין איסור להתענות בכניסת השבת, אבל מצוה מן המובחר לאכול לפני כניסת שבת כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה.

הרא"ש [תענית פ"ב סי' כה] מפרש שהגמ' פוסקת שאין איסור להתענות, ולכן כיוון שקיבל על עצמו תענית סתם צריך להתענות עד צאת הכוכבים. אם פירש בשעת קבלתו שמתענה עד שישלים תפילתו עם הציבור, רשאי לאכול אחר שהשלים תפילתו אפילו לפני צאת הכוכבים.

הראבי"ה סובר שמותר להתענות בכניסת השבת, וכל תענית שלא שקעה עליו השמש לא שמיה תענית, לפיכך חייב להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים. הריטב"א סובר שאין איסור להתענות בכניסת השבת, אבל תענית זו פוגעת בכבוד שבת, כיוון שיש התנגשות בין כבוד שבת לבין קיום תעניתו הוא רשאי לבחור לכבוד את השבת, והוא רשאי לבחור לקיים את תעניתו. הרא"ש סובר שאין איסור להתענות בשבת, ולכן כשמקבל תעניתו סתם מקבלה עד צאת הכוכבים, אלא אם פירש שמקבלה עד השלמת התפילה עם הציבור בלבד [שים לב: לדעת הרא"ש ההיתר לא להשלים את התפילה מתיר לאכול אחר התפילה ולא לפני כניסת השבת, כפי שמשמע מהגמ' בעירובין].

גם הראב"ד [מובא בריטב"א עירובין מא: ד"ה הלכה] מפרש את הגמ' כדרך הראשונה, שהדיון בסוגיה האם יש איסור להכנס לשבת כשהוא מעונה, אבל הוא מקבל גם את הדרך השניה, ששקיעת החמה של שבת מוגדרת כיום חדש, ולכן הוא מחדש שאחר שקיעת החמה מותר לכו"ע לאכול.

סיכום

נחלקו התנאים האם המתענה בערב שבת משלים תעניתו בשבת, להלכה נפסק שמתענה ומשלים. נחלקו הראשונים האם פסק ההלכה מהוה היתר להשלים או חיוב להשלים, והאם הוא מתיר לאכול לפני כניסת השבת או רק לאחריה.

הראבי"ה סובר שפסק ההלכה מחייב להשלים התענית עד צאת הכוכבים, הריטב"א סובר שהוא מתיר להשלים, הרא"ש סובר שבהלכות שבת מותר להשלים, ובהלכות תענית חייבים להתענות עד צאת הכוכבים, ולכן מתענה עד צאת הכוכבים אלא אם פירש בשעת קבלת תענית, שמתענה רק עד שהציבור ישלים תפילתו.

הראב"ד סובר שהדיון בסוגיה הוא האם מותר לאכול לפני כניסת השבת, לאחר שקיעת החמה ודאי שמותר לאכול, הרא"ש סובר שהדיון בסוגיה לאחר שהציבור השלים תפילתו, אבל לפני כניסת השבת ודאי שאסור לאכול.

הלכה

השו"ע [סי' רמט סע' ד] פוסק כרא"ש, שהמתענה בערב שבת מתענה ומשלים עד צאת הכוכבים, אלא אם פירש בשעת קבלת תענית שמתענה עד שישלימו הציבור את תפילתם. אם קיבל על עצמו תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים, שהרי תענית חלום מותרת אף בשבת עצמה.

הרמ"א מביא מחלוקת ראשונים האם משלימים עד צאת הכוכבים או אוכלים לאחר שיצאו מבית הכנסת. הוא מכריע שבתענית יחיד יאכל אחר שיצאו מבית הכנסת, ואין צורך להשלים עד צאת הכוכבים, ובתענית ציבור ישלים עד צאת הכוכבים. הרמ"א מוסיף, שעדיף לא להכנס למחלוקת ולפרש בשעת קבלת תענית שמתענה עד שהציבור יוצא מבית הכנסת.